

Таня Петрова Христова

**КРИТЕРИИ ЗА ВЪНШНО ОЦЕНЯВАНЕ НА
УЧИЛИЩНАТА ОРГАНИЗАЦИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

на

дисертационен труд за присъждане на образователна и
научна степен „доктор“

Област на висше образование: 1. Педагогически науки
Професионално направление: 1.1. Теория и управление
на образованието, Научна специалност: Управление на
образованието

Научен ръководител: проф. д.п.н. Ваня Георгиева

Рецензенти: проф. д.п.н. Вяра Гюрова
проф. д-р Янка Тоцева

Благоевград, 2017

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от катедра
"Педагогика" при факултет Педагогика на ЮЗУ "Неофит Рилски"
на 19.04.2017г.

Дисертационният труд е в обем от 198 страници печатен текст и
е структуриран в увод, три глави, заключение, библиография и 30
приложения. Онагледен е с 55 фигури и 22 таблици. Библиографският
списък е представен от 117 източника.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 19.06.2017г.
от 10 часа в 412 заседателната зала на ЮЗУ "Неофит Рилски" град
Благоевград, етаж 4 на заседание на Жури, определено със Заповед №
..... от на Ректора на ЮЗУ "Неофит Рилски".

Материалите по защитата са на разположение на
интересуващите се в УК 1, кабинет № 418 (Технически секретар катедри
"Педагогика" и "Теория и методика на физическото възпитание") на
факултет по Педагогика на ЮЗУ "Неофит Рилски", ул. „Иван Михайлов“
66, 2700 Благоевград.

СЪДЪРЖАНИЕ

Обща характеристика на дисертационния труд	стр.4
<ul style="list-style-type: none"> • Актуалност на разглеждания проблем 	стр.4
<ul style="list-style-type: none"> • Обект и предмет на изследването 	стр.6
<ul style="list-style-type: none"> • Цел на дисертационното изследване 	стр.7
<ul style="list-style-type: none"> • Основна теза и задачи на изследването 	стр.8
<ul style="list-style-type: none"> • Методи и етапи на изследването 	стр.9
Кратко съдържание на дисертационния труд	стр.11
<ul style="list-style-type: none"> • Първа глава – Базисни категории за избора на критерии за управление на качеството на съвременното училищно образование 	стр.11
<ul style="list-style-type: none"> • Втора глава - Варианти на оценяване на качеството на училищното образование 	стр.16
<ul style="list-style-type: none"> • Трета глава – Дизайн и апробация на система от критерии за външно оценяване 	стр.28
Заключение и изводи	стр.39
Приноси	стр.43
Научни публикации във връзка с дисертационния труд	стр.44

Обща характеристика на дисертационния труд Актуалност на разглеждания проблем

Следвайки динамиката на развитие на обществото образователната система като цяло, както и нейната ключова организационна единица училището, се стреми да търси и прилага такива политики и подходи, които правят нейното функциониране и управление по-ефективно и по-конкурентоспособно. По този въпрос има голям консенсус както между европейските страни, така и в много по-широк международен план.

Безспорно, в процесите на осигуряване и усъвършенстване на качеството на образование важен етап е неговото оценяване - начално, текущо, крайно. То е необходимост за всеки един сравнителен анализ на състоянието и нивото на отклонение от разбирането за качество и ефективност на системата и отделните институции както в позитивна, така и в негативна посока. Без него не могат да бъдат осъществени проучвания, които да очертават тенденции на промяна на образованието в желаната от отделните потребители и държавите като цяло посока.

За оценяването в образованието са изписани много страници, като най-често обект на анализ е училищното образование, а не толкова всички останали компоненти на образователната система. То е разглеждано и определено от различни гледни точки и широта на изследователските подходи. Например, разработвани са подходи за оценяване на резултатите от ученето на учениците, оценяване на учителите за акредитация и лицензиране, оценяване на потенциалите на цялостната образователна система по отношение на материални ресурси, подготовка на кадрите, финансиране и т.н.

Най - често обект на анализ са критериите за оценяване на знанията, уменията, личностните характеристики и въобще постиженията на учениците и значително по-рядко критериите за оценяване на качеството на комплекса от дейности, които се извършват в цялостната училищна среда и осигуряват качество на училищното образование като цяло. Трябва да се посочи факта, че съобразно прилагането на процесния подход в управлението на образованието и в частност в управлението на неговото качество, от голямо значение е да се осигурява и оценява качеството на всяка една дейност от цялостния процес, която в някаква степен има влияние върху крайния резултат.

Затова е необходимо да уточним, че за целите на настоящето изследване оценяването тук се разглежда като система от дейности, значими за прилагане на процесния подход в управление на училищното образование. Съобразно тематиката, върху която е съсредоточено изследването, се приема най-често използването на термина „оценяване на училището“, разбирайки го като В. Гюрова: „Цикличен процес, който отчита напредъка спрямо належащите цели, информира партньорите в образователната система за резултатите, подпомага усъвършенстването на дейността им и вземането на управленски решения...“¹.

Определянето на училището като обект на оценка е подложено на интензивно проучване и изследване от транснационални и наднационални организации, които го поставят на дневен ред и налагат

¹ Гюрова, В. (2009). *Ефективност на образователните институции. Във: Въпроси на образователния мениджмънт, София, с. 252 - 253.*

използването на различни модели. Засилването на интереса към оценяването не само на резултатите от ученето, а и на дейностите в училищното образование като цяло започва в края на миналия век и продължава и до днес. То става обект на разглеждане в доклади за образованието на много международни организации. Една от институциите - инициатори на този процес още в началото на този век е организацията за икономическо сътрудничество и развитие ОИСР.² А в последните години все по-често е обект на сравнителни анализи в европейското образователно пространство, към което принадлежи и нашата образователна система.

Необходимо е да се подчертае фактът, че интересът към външно оценяване на качеството на училищните организации с цел откриване на проблеми при осигуряване на неговото качество и реализиране на равен достъп се съсредоточава в литературните източници най-вече върху тези, организации, които реализират задължително образование, съобразно първо и второ ниво на Международната класификация на стандартите в образованието /International Standard Classification of Education – ISCED/. Това е процес, който се разгръща в първото десетилетие на новия век под мотото „Училище за всеки“.

В редица актове, приети в рамките на Европейския съюз, както и в документите на ООН в областта на образованието се дефинират две основни цели на образователната политика – равен достъп до образование и качествено образование, което пряко се свързва с институционалната оценка. За реализацията на тези цели Европейският съюз чрез мрежата Евридика /Eurydice/ изготвя редица проучвания и сравнителни анализи, в които обективното и циклично оценяване на дейността на определени училищни организации има важно значение.³

България се опитва да не изостава от тенденцията, която очертава приоритет на комплексното оценяване в управлението на училищната среда и в частност в управлението на качеството на процесите на образование. Съвременните социално-икономически реалности поставят нови изисквания към образователната система за по-високо качество на образованието с оглед адаптацията на личността в професионален и личностен план. Нарастващата административна и финансова децентрализация на образователните институции води до повишаване отговорността на всяко училище за получените резултати. Функцията на образователната организация да осигури образование съобразно държавните образователни изисквания става по-комплексна и обхваща още задоволяване на потребностите и очакванията на ученици и родители, както и ефективно изразходване на публичните средства. Това поставя въпроса за оценяване не само на резултатите от образователната дейност на учениците, но и на способността на училищната организация да осигурява все по - качествено образование по принцип.

² По подробно в: OECD (2009). *School Evaluation: Current Practices in OECD Countries and a Literature Review* OECD Education Working Paper No. 42

³ Eurydice (2004), "Evaluation of schools providing compulsory education," Brussels:

Eurydice (2007) "School autonomy in Europe: Policies and measures," European Commission, Brussels;

Eurydice (2008), "Levels of autonomy and responsibility of teachers in Europe," European Commission, Brussels, Education DG.

В закона за предучилищното и училищното образование се търсят лостове за подобряване на качеството на училищното образование чрез заложените два стандарта за управление на качеството и за инспектиране. Предвидено е и обществено обсъждане по въпроса за рейтингова система на училищата, в която да се заложат измерими показатели и тя да бъде обвързана с финансирането им.

Приетият вече държавен образователен стандарт за оценяване на резултатите от обучението на учениците в ЗПУО /Наредба №11 от септември 2016 г./ определя като основни цели на оценяването както диагностика на индивидуалните постижения и на напредъка на ученика, така и мониторинг на образователния процес за прилагане на политики и мерки, насочени към подобряване качеството на образование.

Държавният образователен стандарт за управление на качеството в институциите /Наредба №16 от декември 2016 г./ включва същността, принципите, целите, рамковите изисквания и органите за управление на качеството в детските градини и училищата от системата на предучилищното и училищното образование. В него ясно е заявено, че качеството на образованието е степента на съответствие на предоставяните публични образователни услуги както с нормативните изисквания /закони, ДОС и други юридически актове/, така и с очакванията на гражданите и потребителите на образователните услуги /ученици, родители, работодатели/.

Все още обаче няма яснота по отношение на съдържателните характеристики на оценяването на училищното образование у нас и доколко те могат и трябва да обхванат палитрата от международно приеманите през последните години критерии и индикатори за оценяване на качеството на съвременното училищно образование. Решаването на този проблем изисква на първо време сравнителни анализи на съвременните разбирания за качество на образование, както и прилаганите и приети за полезни модели за оценяване на качеството на училищното образование по света и европейските страни в частност. На основата на обоснована концепция за тенденциите в разбирането на качеството на образование би трябвало да се изготви общоприет модел от значими и възможни за прилагане в българската образователна система критерии и индикатори за оценяване на процесите, които протичат в училищната организация.

Обект и предмет на изследването

Оценяването на образователните процеси в училищната среда може да бъде външно спрямо тази среда и вътрешно, протичащо като самооценяване. Взаимовръзката и параметрите на тези два подхода са интересен и актуален изследователски мегапроблем. В рамките на неговото изследване е значимо да се отдели проблемът за параметрите на външното оценяване и до колко те трябва да включват критерии и индикатори, които са значими преди всичко за вътрешните процеси на самооценяване при усъвършенстване на качеството на работа в училищните организации.

Обект на настоящето изследване е процесът на оценяване /външно и вътрешно/ на качеството на училищното образование.

Предметът на изследването са съдържателните и функционални характеристики на критериите за качество на образованието при

външното оценяване на училищните организации съобразно новите изисквания на ЗПУО за качество на образованието.

Цел на дисертационното изследване

Целта на изследването е откриване и анализиране на значими съвременни критерии за оценяване на качеството на училищното образование в задължителната за училищно обучение възраст и на тази основа определяне на проблемните области за прилагането им при външно оценяване на училищните организации в нашата образователна система.

Научният интерес към тематиката на външното оценяване на теоретико-аналитично ниво е продиктуван от въпроси като:

- С кои основни тематични области в образованието би трябвало да се свързват научните изследвания върху критериалния апарат на качеството на съвременното училищно образование?
- Кои са преобладаващите тенденции в разработването на базисни системи от критерии за съвременно оценяване на качеството на образование и кои са основните форми за тяхното прилагане в европейското образователно пространство?
- Трябва ли да има разлика между критериите за външно оценяване и самооценяване?
- Възможно ли е да се осигури по-голяма яснота и по-голяма дълбочина на разбирането за необходимостта от единство на критериите за външно и вътрешно оценяване на качеството на образование на училищните организации у нас и на тенденцията, че самооценяването трябва да надхвърля базиса от критерии за външно централизирано оценяване?

Основният кръг от въпроси, които очертават концептуално-технологичното, а от там и експериментално-приложното ниво на изследването, е следният:

- Какво е отношението на директори на училища и учители към различните варианти на външно оценяване, доминиращи в европейското образователно пространство и изграждащи идеята за общовалидно разбиране на съдържанието на категорията качество на училищното образование в системата на общозадължителната подготовка?
- Възможно ли е да се подберат и систематизират приемливи, лесноразбираеми и приложими индикатори за установяване на съвременните критерии за добро качество на училищното образование у нас?
- Приложим ли е в българската практика един общ модел от критерии за самооценяване и външно оценяване, без да се приема, че има приоритет на едното над другото?
- Може ли да се изчисли глобален индекс на качеството в училищната организация на основата на отношението между външно оценяване и самооценяване?
- Кои са проблемните области при изграждане и прилагане на съвременна система от критерии и показатели за външно оценяване на училищното образование и какви управленчески решения на ниво училищно образование следват за преодоляване на тези проблеми?

За да се отговори на тези въпроси за изходна опорна точка ще служат някои приети вече в науката и практиката аргументирани убеждения, верифицирани изводи и обобщения, отправни подходи и концептуални модели. Това ще бъдат обобщения, подходи и принципи, конструирани в съвременните теории за управление на социалните организации, както и принципи и подходи, заложиени в съвременната концептуална рамка на т. нар. тотален мениджмънт на качеството и нейната специфична адаптация за целите на образованието.

Основна теза и задачи на изследването

Основната теза, която се подлага на проверка в труда, е:

Системата от критерии за външно оценяване на базисното образование, протичащо в училищните организации може да бъде важен и позитивно приет като значим за практиката инструмент за съвременно управление на неговото качество у нас, ако се базира на добре аргументирани, приложими и международно признати критерии, съобразени с изискванията на потребителите на образование и тенденциите за изграждане на единно европейското образователно пространство. Тя трябва да осигурява ядро от критерии за самооценяване на училищните организации, които могат на тази основа да разширят спектъра от индикатори в отделни направления на своята дейност и да изградят свои системи за усъвършенстване на качеството.

Допускаме, че чрез проучване и анализиране на международно признати концепции за управление на качеството на образование и базисните характеристики на съвременните модели за оценяване и постигане на ефективност, могат да се очертаят стратегически важни области от дейности на всяка една училищна организация у нас, които трябва да подлежат на външно и вътрешно оценяване.

Предполага се, че в тези области могат да се разграничат и открият работещи, общоприемливи критерии за оценяване на училищната организация и индикатори за тяхното измерване чрез определяне на техния рейтингов индекс и чрез проверка на приложението на тези критерии за получаване на общ индекс за качеството в отделни образователни институции.

Основни задачи на изследването, свързани с постигането на неговата цел и доказване на така очертаната основна теза, са следните:

1. Да се диференцират и анализират съвременни гледни точки за съдържанието на понятието качество на образование.
2. Да се проучат и анализират в качествено отношение вариантите на съвременното външно оценяване на училищните организации в европейската общност, които са обвързани с все по разширяващите се функции на процесите на самооценяване.
3. Да се обоснове концепция за основните области на външно оценяване на постиженията на училищата в задължителната за училищно обучение възраст у нас на основата на международно признати критерии за качествено образование.
4. Да се систематизират критерии и индикатори за външно оценяване /тип инспектиране/ на училищното образование в условията на новите нормативни изисквания.

5. Да се изследва отношението на учители и директори на училища към прилагането на съвременни модели за външно оценяване на качеството на училищното образование.

Методи, етапи и извадка на изследването

В основата на подбора на методи на изследването стои допускането, че чрез анализиране на аспектите от училищни дейности, които влияят най-много върху качеството на учебния процес и върху качеството на управление на училището могат да се очертаят стратегически важни области от дейности на училищната организация, които най-пряко обуславят провеждането на качествен образователен процес и на тази база да се определят области от дейност на училищната организация, които трябва да подлежат на външно оценяване и предхождащо го самооценяване.

Предполага се, че могат да се подредят по степен на важност /рейтинг/ областите на оценяване на училищната организация, европейски значими критерии и индикатори за тяхното измерване в зависимост от процента на одобрение, който получават от участващите в проучването директори на училища и педагогически специалисти и на тази основа да се очертае примерна рамка от актуални, приложими, общоприемливи критерии за външно оценяване в български училища. Емпирично би могло да се провери приложението им за оценка на качеството в една отделна образователната институция, а след прилагането на критериите за самооценяване и външно оценяване може да се изчисли общ индекс на качеството в училищната организация, който отговаря на съвременните тенденции за усъвършенстване на образованието в европейското образователно пространство.

Затова в избора на методи и приложението им в основните етапи на цялостното изследване приоритет имат:

- **Проучване на литературни източници** и сравнителни анализи на системи от критерии за оценяване на качеството на училищното образование в европейското образователно пространство;
- Организиране на работа във **фокус-групи** за анализ и очертаване на рамките на модел от приемливи и значими критерии и индикатори за оценяване на училищното образование в задължителната за посещаване на училище възраст;
- Емпирично проучване на отношението към модела за оценяване и установяване на неговата значимост чрез: **анкета** „Рейтингов индекс на разделите, критериите и индикаторите за външно оценяване и самооценяване“; **анкета** „Рейтинг самооценяване – външно оценяване“ и **анкета** „Глобален индекс на качеството в училищната организация“;
- Апробиране на **метод за установяване на общ индекс на качеството** в отделно училище с използване на създадения в дисертацията модел от критерии и индикатори за оценяване;
- **Анкетно проучване** на нагласите относно съдържанието и функциите на критериите за инспектиране от независима институция у нас;
- Използване на **методите на описателната статистика** и

Методите на статистическия извод.

Емпиричната част на дисертационното изследване се съсредоточава върху търсенето на съдържателни характеристики на оценяване на качеството на училищното образование у нас съобразно доминиращите в европейското образователно пространство съвременни критерии за оценяване на училищните организации, защото нашата образователна система е част от това пространство.

Особено необходимо е да се създаде модел, който да може да се приложи за училищното образование в задължителната за училищно обучение възраст, т.е. до 16 годишна възраст. Именно тази възрастова граница в училищната общообразователна подготовка е най-често обект на разработване на съвременни международно признати схеми от критерии за оценяване на качеството на базовото образование, както външно, така и вътрешно /под формата на самооценяване/.

Също така е важно да се създаде модел, който да очертава параметри на практически възможни бъдещи взаимоотношения между външно оценяване /инспектиране/ и вътрешно оценяване /самооценяване/. Приема се, че този модел трябва да бъде за обективно, независимо външно оценяване /„инспектиране“ по терминологията на новия ЗПУО/, но трябва да включва критерии и индикатори за оценяване по предварително събран доказателствен материал на самооценяване. Съдържателните характеристики на такъв тип външно оценяване са новост за българското училищно образование. Те са обусловени от засилващата се роля на самооценяването в процесите на децентрализация на образователната ни система от една страна и засилващата се роля на външното оценяване тип инспектиране, което трябва да осигури условия за спазване на държавните образователни изисквания за качество на съвременното образование съобразно международно приети стандарти и тенденции на развитие.

За реализация на емпиричната част на изследването са оформени четири отделни групи от цялостната **извадка** – общо 446 участника в емпиричното изследване /анкетирани директори и учители и участници във фокус групите/. Първата група, насочена към установяване на рейтинговия индекс на отделните раздели за оценяване, критерии и индикатори включва общо 121 лица /73 директори на училища и 48 учители /. Втората група, чиито резултати отчитат използването на модела за оценяване при изчисляване на индекса на качеството е от 201 лица за две процедури в две училища / 98 педагогически специалисти и 103 родители/. Третата група за анкетно проучване на нагласите относно съдържанието и функциите на критериите за инспектиране от независима институция у нас включва общо 70 лица /21 директори и 49 учители/. В рамките на фокус групите участваха общо 54 лица, предимно директори и помощник-директори на училища и главни учители.

Цялостната извадка на емпиричното проучване не е представителна за цялата страна, но показва новосъздадени нагласи и отношения на директори и учители от различни области на страната към съдържанието на съвременното външно оценяване, което трябва да протича в нашата страна съобразно тенденциите за оценяване на качеството на образование в европейското образователно пространство.

Кратко съдържание на дисертационния труд

Структурно - функционалният модел на дисертационния труд съдържа три глави, увод и заключение:

- Първа глава – Базисни категории за избора на критерии за управление на качеството на съвременното училищно образование
- Втора глава – Варианти на оценяване на качеството на училищното образование
- Трета глава – Дизайн и апробация на система от критерии за външно оценяване

Първа глава – Базисни категории за избора на критерии за управление на качеството на съвременното училищно образование

Тази глава съдържа три главни параграфа. В частта „Историческа рамка за произхода на идеята за управление на качеството“ е разяснено как се е развивала идеята за управление на качеството. Проследени са периодите, водещи теории и приносът на изследователи в теорията на управлението. При анализа на определенията за качеството се установява, че повечето становища /Файгенбаум, Кано, Джуран, Ишикава, Дракър/ се обединяват около идеята за идентичност на качеството с „удовлетворение на потребностите на потребителя“ и се основават на взаимодействието на потребителя с продукта/услугата. В края на ХХ-ти и началото на ХХІ век може да се говори за създаването на холистични системи по управление на качеството. При тях в един цялостен процес по усъвършенстване на качеството се включва не само вътрешното пространство, но и външното. Огромно значение придобива гарантирането на устойчиви взаимодействия с външната среда. Цялостният подход към усъвършенстване управлението на организациите /в това число и образователните/ е на основата на парадигмата за устойчиво развитие. Фокусът е върху дългосрочния им просперитет, ефективност и грижата за интересите на всички заинтересовани от дейността им страни.

Проследено е развитието на идеята за управление на качеството на образователната дейност. Качеството е обективно съществуваща съвкупност от свойства и характеристики на даден обект или услуга казва В. Георгиева и добавя, че ако всички основни свойства на даден обект или услуга изчезнат, то може да се говори, че вече са налице друг вид обект или услуга, съществено отличаващи се от първоначалните.⁴ Затова тя и някои други автори /Пл. Радев, К. Маджирова, Ив. Велчев, Г. Цоков/, които разглеждат проблемите за мениджмънта на качеството на образованието, обръщат съществено внимание на анализа на редица основни характеристики, които отличават образованието от други социални явления. В днешно време качеството на образование се възприема като по-широко понятие, „предпоставка за развитие на разбирането на понятието „мениджмънт на качеството на образованието“. „Качеството на образование е съвкупност от свойства и

⁴ Георгиева, В. *Метатехнологии за мениджмънт на качеството на образование. София, 2009.*

характеристики на продукта /услугата/, които се създават целенасочено от определени лица или институции, за да задоволят нечий установени или предполагаеми нужди.”⁵ Качеството на образование би трябвало да обхваща качеството на всички основни процеси и образователни услуги в тази област, а не само резултатите от обучението.

Изведена е идеята, че качеството на образованието е категория, свързана с всички страни на образователната дейност: стратегии, образователно съдържание, организация и релация на процесите на обучението със средата от потребители на образователни услуги и с контрол на резултата. Направен е извод, че качеството е измерима величина на училищно, регионално, национално и международно ниво.

Очертани са тенденции в управлението на качеството на образование. Международните комуникации с цел повишаване качеството на образование се разширяват изключително много. Стремещт за сравняване на своите постижения с тези на други образователни системи в различни страни създава нови форми на събиране и обобщаване на данни. Качеството на образование става функция на една нова концепция, която дефинира нови образователни цели и политики.

От редица сравнителни анализи, поместени в доклади на ЕК, може да се установи, че във всички европейски държави през последните няколко години вече се внедрява изискването за формиране на ядро от ключови компетенции за функционална грамотност, понижаване на възрастта за включване в училищно образование, намаляване на процента на отпадане от училище на учениците в задължителната училищна възраст, балансирано съотношение на общообразователни програми и профилирана подготовка на ученици на 15-16 годишна възраст с превес на форми за социализация, личностно развитие, обща подготовка за живота и бъдещо обучение и кариерно развитие.

Онлайн информацията в направленията на работа, която се предоставя от ЕК и финансираните от нея или ЮНЕСКО екипи /фиг. №1/ създават условия за развитие на общи предпостави за качество на образованието, а сертифицирането на качеството на работа на училищните организации става чрез различни центрове и агенции, като най-често то е в рамките на екселенс модела за мениджмънт на качеството на EFQM /European Foundation for Quality Management/.

В тази част на първа глава е разгледана и необходимостта от квалитология и квалиметрия за измерване на показатели на образователното качество. Причина за това са ускорените процеси на глобализация, в резултат на които все повече училища се включват в международната мрежи и в международния обмен на ученици и студенти, което изисква знание да се оценява качеството в международен план. Както при всяка друга дейност, така и в образованието квалиметрията трябва да осигури обективност на оценяването и вземането на решения на основата на констатации за количеството и качеството на свършената и предстоящата работа. Оценяването чрез стандартизирани индикатори позволява сравнителни анализи на постижения и процеси в отделните

⁵ Георгиева, В. *Метатехнологии за мениджмънт на качеството на образование*. София, 2009., стр. 71,72

страни и на тази основа очертаване на проблеми в усъвършенстването на образователните системи.

Фигура №1 : Основни направления на работа за изграждане на европейска политика за качество на образованието

Във втория параграф „Управление на качеството“ е анализирана същността на концепцията Тотално управление на качеството /TQM/. Описани са причините за нейното възникване като целта е да се изведе главната идея на TQM. Тя се състои в това, че организацията трябва да работи не само над качеството на продукта или услугата, които са резултат от нейната дейност, но и над качеството на организацията като цяло, включително и над резултатите за персонала. Постоянното едновременно усъвършенстване на тези три променливи - резултат от дейността, организация и качествено управление на всички процеси и участие на персонала в установяване, поддържане и усъвършенстване на качеството, позволява постигане на по-бързо и ефективно развитие. Основни принципи при внедряване на TQM са непрекъснатото усъвършенстване, фокус върху потребителя, всеобщо участие и бенчмаркинг / фиг. 2/.

Фигура №2. Базови принципи за внедряване на TQM

Подробно са разгледани и други принципи и подходи на философията TQM, които, като се комбинират, осигуряват движението напред и развитието на организациите: лидерство / Provide leadership;/ участие на персонала / Involve your people;/ процесен подход / Use a process approach;/ системен подход / Take a systems approach;/ постоянни подобрения /Encourage continual improvement;/ приемане на решения, базирани на факти / Get the facts before you decide/ и др.

Идеята на TQM за непрекъснато усъвършенстване и постигане на качество на продукта/услугата, на работата на персонала и на организацията покрива трите основни принципа на интегрираната система на качеството /QMS/. Анализирани са подходи и модели за оценка на качеството в контекста на QMS.

В дисертацията се посочва, че в историята на моделите за качество ключова роля има широко известната и призната в целия свят европейска награда за качеството, която се разработва от EFQM (European Foundation for Quality Management) и включва оценяване чрез т.нар. модел на превъзходството - Excellence model. Този модел се прилага чрез процеса на самооценка, която е широко признат инструмент за управление на качеството и доказан метод за осигуряване на непрекъснато подобрение на организации, които искат да постигнат високи цели.

Самооценката позволява да се идентифицират силните страни и възможности за подобрение, като се фокусира върху взаимоотношенията между хората в организацията, процесите и резултатите.⁶ В основата на прилагане на модела е заложен подход за използване на логическа процедура с абривиатура RADAR /Results, Approach, Deployment, Assessment and Review / Резултати, Подход, Внедряване, Оценяване и Анализ/.

⁶Using the efqm excellence model:
http://www.itq.ch/pdf/Using_the_EFQM_Excellence.pdf

Фигура №3. Принципи на интегрираната система за управление на качеството- *Integrated Quality System*, по Grace L. Duffy
<https://baldrigeresourcelibrary.files.wordpress.com/2012/06/figure1.jpg?w=297&h=216>

Трябва да се отбележи факта, че много образователни институции в европейското образователно пространство през последните две десетилетия се стремят да получат сертификат по моделите на EFQM, който им гарантира определен статут при търсене на партньори за печелене на грандове по европейски проекти.

Отделено е място на анализа на някои инструменти за постигане на описаното в този модел качество като Q2E, системата BSC, някои стандарти на ISO, които могат да бъдат използвани чрез определени трансформации на критерии и индикатори и в образователна среда.

Моделът Q2E "Qualität durch Evaluation und Entwicklung" / Качество чрез оценяване и развитие/ се свързва с включването на характерните особености на училището в стратегията за качество. Добро училище е училище, което се подобрява постепенно благодарение на ефективното управление на качеството, а също се предполага, че от доброто училище се очаква да отговаря на определени критерии за качество.

Особено успешен инструмент, който би могъл да подпомогне системата за управление на качеството в училищните организации, предлага методологията за балансираните оценъчни карти /карти на балансираните показатели, известни като *Balanced Scorecard* – BSC/. По същество това е сбор от количествени променливи, посредством които се

прави сравнение между планираните и реализираните стойности и резултати.

За прилагането на така изложените до тук модели и усъвършенстване на качеството чрез тях се разработват редица практически подходи, методи и процедури. Например с термина "бенчмаркинг" (benchmarking) се обозначава един често използван инструмент за усъвършенстване на дейността и качеството на работа. Това е и система от практически методи от всякакъв вид и ниво чрез сравнение с еталон. При това еталонът не остава постоянен, а се променя в съответствие с измененията на външните и вътрешните условия. А за да се открие еталон за сравняване обикновено е необходимо да се правят стандартизирани оценявания на училищните институции и използват SWOT и PEST анализ.

В третия параграф на първа глава са анализирани направления на TQM за управление на качеството в образователните организации.

Установява се, че съобразно общите изисквания на TQM могат да се дефинират четири основни направления за работа, които са приложими и за мениджмънта на качеството в образователните институции:

- повишаване отговорността на ръководството на организацията за изграждане на специфична политика за осигуряване, поддържане и усъвършенстване на качеството на образователните дейности;
- управление на ресурсите, така че да се осигури ефективност и ефикасност;
- управление на процесите, без да се пропуска насочеността на вниманието към резултатите;
- оценка, анализ и усъвършенстване на работата на основата на прецизно, перманентно и обективно събирани факти.

За целите на изследването е важен изводът, че идеята за тотален мениджмънт на качеството на образованието не спира да се развива. Тенденциите за промяна са по посока на включване на постановки за устойчиво развитие в политиката и стратегиите на отделните организации, засилено внимание към идентификация на динамиката в потребностите и очакванията на всички заинтересовани страни, нарастване ролята на стратегическия мениджмънт. Всяка една от тези тенденции с пълна сила може да се съотнесе за училищната организация.

Втора глава – Варианти на оценяване на качеството на училищното образование

В първия параграф на тази глава „Оценяване и ефективност в образованието“ са разгледани основните съдържателни характеристики на оценяването на качеството, както и оценяването на ефективността на училищната организация.

В образователната система качеството на създавания продукт се измерва най-вече чрез съответствието му на държавните образователни изисквания. Това съответствие може да бъде установено чрез прецизна система за външно оценяване на национално ниво. Нещо повече – чрез такава система би могло да бъде управляван процеса на усъвършенстване на образователното качество у нас съобразно съвременни тенденции, наложени след обемни и задълбочени сравнителни анализи на проблемите на образованието от представители

на международни екипи по света и в частност в Европейското образователно пространство.

Разпространено е мнението, че оценяването има преди всичко контролни функции. Съвременността обаче променя профила на тази дейност – в много европейски страни тя се е превърнала в инструмент, който подпомага управлението на системата, респективно в инструмент за управление на качеството, създавано от тази система. Резултатите от оценяването нямат смисъл ако не бъдат използвани за усъвършенстване на системата.

Изследванията на училищната ефективност и свързаните с нея области на училищно оценяване и усъвършенстване започват през 60-те години на XX век (Дж. Колман /James S. Coleman/, Кр. Дженкс /Christopher Jencks/, М. Рутър /Michael Rutter/, Б. Маугън /Barbara Maughan/, П. Мортимър /Peter Mortimore/, Дж. Остън /Janet Ouston/ и др.). Броят им нараства особено през 80-те и 90-те години като следствие от повсеместното движение за оценка и контрол на качеството на образованието. Основен въпрос става този за ценността на резултатите, която не може да се определи само с количествени показатели (например брой обучени ученици, брой на високите оценки в определени области и нива на образованост, брой на учениците, които са били върнати в училище и така е намалял процентът на отпадащите и др.). Съществуват дори опити на много автори да заменят изцяло количествения с качествен подход и използване само на педагогически и философски термини⁷.

В литературата във връзка с училищните организации често се употребяват свързано две понятия - ефективност /effectiveness/ и усъвършенстване /improvement/⁸. В контекста на това, една от дефинициите за ефективно училище е тази на Ив. П. Иванов: „Училище, в което се съчетава високо качество на образованието /трайни и високи достижения на учениците/ и справедливост за всички.“⁹ Според В. Гюрова много показатели за ефективно управление са и показатели за т.нар. желано качество на образованието, което свързва стремежът за ефективност със стремежа за усъвършенстване на институцията като цяло и нейното управление в частност.¹⁰

Ефективността се планира до голяма степен чрез целите и от там нататък се постига или не се постига, както казва В. Георгиева. А понякога не се постига в желаната степен. Затова е важно мениджмънтът да се съобрази с много фактори, които действат в образователните пространства. Сред тях на първо място е наличието на фактори като:

⁷ Van der Walt, Johannes L., *Philosophical-Pedagogical Criteria For Assessing The Effectiveness Of A Christian School.* // *Journal of Research on Christian Education*, Fall 2004

⁸ Creemers, Bert P. M., Gerry J. Reezigt. *Linking School Effectiveness and School Improvement: Vol. 16, No. 4, December 2005,*

⁹ Иванов, И. „Ефективното училище“, Шумен, Международна научно-практическа конференция на тема „Предизвикателствата на съвременното и качеството на образованието“, Шумен, 2007.

¹⁰ Гюрова, В. *Ефективност на образователните институции. В: Въпроси на образователния мениджмънт, Екс-прес, 2009.*

- висока степен на професионализъм на целия персонал /учители, мениджъри, помощен персонал, останалата част от администрацията/;
- целенасочено и разумно композиране и използване ресурсите за образование /финансови, материални и личостни/;
- постановка на реално изпълними цели, които ще доведат до наличие на удовлетвореност на потребителя на образователни услуги и положителен отзвук от обществената среда, която е заинтересована по принцип от постиженията на училището¹¹.

Базирайки се на съвременни изследвания върху училищната култура в дисертационния труд се приема, че различните функции на училището се реализират чрез използване на различни инструменти, насочени към повишаване на когнитивните постижения на учениците. Осъществяването на тази задача на училището изисква социален контрол. Това е най-специфичната област на училищния живот. От друга страна училището има и експресивна функция. Тя е свързана с установяване на взаимоотношения, които подкрепят изявите на учениците и са социално ориентирани. В много изследвания се посочва, че тези две области представляват същността на училищната култура. Всяко училище само трябва да определи баланса между тях и съответно критериите и индикаторите за оценяване върху, които трябва да акцентира.

Изследванията през 70-80 те години на 20 век поставят акцент върху постиженията от тестовете като основен фактор за ефективността. Малко по-късно акцентът е поставен върху степента на достигане на целите на училищната организация. В контекста на това Т. Серджиовани /Т. J. Sergiovanni/ прави разграничение между "добро училище", "ефективно училище" и "успяващо училище"¹². Много подробно изследване на ефективността на училищните организации прави Г. Цоков, като определя характеристиките на ефективното училище.¹³

По отношение ефективното управление на образователната институция е необходимо тя да бъде разгледана в два аспекта – като обект и като субект на управлението. Като обект образователните организации /училищата/ са подчинени и изпълняват разпореденията /а от там и редица цели/ на органите на макроуправлението на образователната система /министерство на образованието, парламент/ и на мезоуправлението /органите за териториално управление на образованието – РУО, общински съвети и др./ Като субект на управлението образователните организации реализират управленски функции на ниво микроуправление чрез управленските си органи. Според П. Балкански „нормалното състояние на отношенията между макро, мезо и микроуправлението е в това на взаимоприемливи правила на взаимоконтрол и взаиморегулация, на взаимопомощ, партньорство и сътрудничество, осъществяване на постоянна комуникация, водена на добронамерен и конструктивен диалог, участие във вземането на

¹¹ Георгиева, В., *Мениджмънт на промяната*, Бл., 2013, с. 86

¹² Sergiovanni, Thomas J., *The Principals' Practice Perspective*, 6th Edition, 2009

¹³ Цоков, Г., *Презентация на тема: "Ефективните училища"*
https://prezi.com/f_eymtpwxeh5/copy-of/

решения, които да бъдат приемливи и удовлетворяващи интересите и на трите равнища на управление.”¹⁴

Изследването на ефективното управление на училището има своите елементи. Ако използваме моделът за екипната ефективност, за който говори В. Гюрова можем да открием няколко предмета на изследване: фактори на ефективността, катализатори за проява на факторите, резултати, съответстващи на целите, които трябва да бъдат постигнати, система за измерване на резултатите.¹⁵

На основата на многобройните изследвания, проведени от средата на 60-те години до днес в САЩ и в много европейски страни са установени два много важни извода:

1. За да имаме ефективно образование /постигнати високи образователни резултати и готови за предизвикателствата на живота млади хора/ не е достатъчно подобрене на един, който и да е отделен елемент или аспект на образователната система - достатъчни материални и финансови ресурси, добра учебна програма, добри учебни пособия, добри учители, умни и мотивирани ученици, подкрепяща семейна и социална среда и т.н., а цялостна система и позитивен психосоциален климат, специфична субкултура търсеци и подкрепящи ефективността и успешността на всички в рамките на училището;
2. Нивото, което е ключово за постигането на високи образователни резултати не е общонационалната или регионалната/общинска образователна система, нито отделния ученик, учител или учебно пособие, а училището като цялостна система.

С навлизане на идеята за обективно външно оценяване и в България е налице интерес към модела за организационно развитие на образователните институции като ефективни училища. Принципно важно е обаче да се вземе решение кои критерии за наличие на ефективност и кои фактори за ефективност би трябвало да се включат в съдържателната страна на това оценяване.

Във втората част на тази глава са разгледани технологии за управление на качеството в училищната организация чрез стандартизация, мониторинг и различни видове измервания.

Стандартизацията е инструмент за управление на образователното качество на национално и дори наднационално ниво. Изработването и прилагането на различни стандарти е важна управленческа технология в системата на важни за обществото дейности и приоритети на развитие. В новия Закон за предучилищно и училищно образование е маркирана необходимостта от общо 19 стандарта, като петнадесети по ред е стандартът за управление на качеството в отделните институции. В дисертационния труд се приема разбирането, че стандартизацията "... позволява да се полагат цели, чието постигане може да бъде измерено прецизно и които дават възможност на системата да се развива планомерно в съответствие с вътрешната си логика. Стандартизацията и планирането същевременно гарантират, че тя се развива в синхрон със

¹⁴ Балкански, П. Училищен мениджмънт. Книга първа. Теория. С., 2001. стр. 133

¹⁵ Гюрова, В., В. Божилова. Магията на екипната работа. С., 2006. стр. 252-255

социално-икономическите реалности и удовлетворява обществените очаквания.¹⁶

Акцентираща се на извода, че „приемането на определени норми /стандарти/ на образование при разработването на програми за обучение е важен етап от националната политика в областта на образованието и осъществяване на контрола върху него като съставна част на тази политика. Чрез стандартите се осъществява не само единство на целите на обучение в страната, но се гарантира създаване на единно образователно пространство, в което, независимо от различията, се проявява стремеж за достигане на определено значимо равнище на личностно развитие, технологична култура и функционална грамотност на всеки млад човек.“¹⁷

„Понятието „стандарт“ се свързва по-тясно с постиженията на учениците в смисъла на отношение между очаквано и реално равнище на резултатите от ученето“¹⁸ казва Г. Цоков. Той твърди, че стандарти са необходими за всеки елемент на образованието и разграничава няколко вида стандарти, свързани с качество на училищното образование: за качеството на процеса на училищно обучение; за качеството на преподаване; за качеството на учене в процеса на училищно обучение.

Държавните образователни стандарти са съвкупност от задължителни изисквания за резултатите в системата на образованието, както и за условията и процесите за тяхното постигане. Въпреки стремежът към децентрализация на управлението в образователните системи, тенденцията добрите мениджърски практики да се обобщават в общовалидни правила, норми, стандарти за работа продължава и днес, повече от половин век след зараждането на идеята за управление на качеството. А едно от средствата за установяване на тяхната реализация е мониторингът.

В практиката мониторингът представлява особена форма на надзор и контролиране, при която се оказва и съдействие за решаване на различни образователни проблеми, Той е систематично, периодично и продължително събиране, анализ и използване на информацията с цел управленчески контрол и вземане на решение. Съществен елемент от неговите процеси е оценяването.¹⁹

Мониторингът може да се разглежда и като специализирана форма на познавателна дейност и научно-практически феномен едновременно. В концепционната рамка на съвременния мониторинг се съчетават общонаучни и практически методи на познание. Основният принцип на базата, на който мониторингът функционира в образованието е, че той не трябва да се превръща в инспектиране в чистия му вид. Той трябва да бъде специфична комплексна форма на следене на равнището на резултатите от обучението, контрол върху спазването на Държавните

¹⁶ Велчев, Ив., *Качество на образованието: национални реалности и глобален проект* - <http://liternet.bg/publish9/ivelchev/kachestvo.htm>

¹⁷ Георгиева, В. *Метатехнологии за мениджмънт на качеството на образование*. София, 2009. с.78

¹⁸ Цоков, Г., *Организационен мениджмънт в образованието, Учебно помагало, 2009*, с.46

¹⁹ Боровкова, Т. И., И. А. Морев. *Мониторинг развитие системи образования. Часть 1. Теоретическа аспекти. Часть 2. Практические аспекти. Владивосток, Изд-во Дальневосточного университета, 2004.*

образователни изисквания и напътствия за подобряване на качеството на работа.

Според В. Георгиева мониторингът е нещо повече и от инспектирането и от ревизирането. Затова в изграждането на нови съвременни форми на контрол трябва да се включват принципи и общи методологически изисквания на „учещата“ се организация, които водят до диференциране на външен и вътрешен мониторинг.²⁰ Може да се каже, че в системата на тези две направления на мониторинговите дейности особено значение има самооценяването и превенцията на грешки, чрез разработване на стандартизирани процедури за действия и наблюдения в началото и края на учебната година.

Мониторингът осигурява реализацията на управленски задачи за координиране на планирането с контрола, както и за информационното осигуряване на процеса. В образованието той има и превантивни функции. В него според В. Гюрова може да се говори за различни видове оценяване.²¹ Всички те имат своето място както в процесите на самооценяване, така и в рамките на външното независимо оценяване тип инспектиране според ЗПУО. А разработването на процедури за прилагането им е доста голямо предизвикателство за управляващите звена в образованието.

Би могло да се обобщи, че „мониторингът е система от нормативно протичащи дейности за целево-адаптивно управление на образованието чрез взаимодействие на принципи, подходи и процедури за планиране, контрол, отчетност и информиране“²².

Съдържанието на процедурите за оценяване в рамките на мониторинга трябва да насочва към възможности за консултиране на членовете на организацията по всички въпроси на планирането, регулирането и контрола на качеството; планиране, контрол и администриране на регулирането; съставяне, координиране и администриране на плановете; наблюдения, сравнения, отчети и анализи; наблюдение и контрол на отчетите; осигуряване на имуществото чрез вътрешен контрол, инвентаризация, застраховки; текущ/включително и икономически/ анализ на средата/външна и вътрешна/.²³

Множеството публикации и наблюденията в практиката показват, че системата за оценяване в българската образователна система все още се регламентира като контрол, тип рестрикция, а не като насърчаване за усъвършенстване. Една система от критерии за оценяване и добре разработени технологии трябва да включва процеси за планиране, информиране и подпомагане, да подлежи на промяна съобразно появили се нови изисквания към отделни подлежащи на контрол дейности и насоки на работа.

²⁰ Георгиева, В. *Метатехнологии за мениджмънт на качеството на образование*. София, 2009., стр. 85

²¹ Гюрова, В. *Оценяване ефективността на училището и образованието*. - В: Гюрова, В., Ив. Иванов. *Образователен мениджмънт, Интераула, София - Амстердам, 2003. стр. 132-133*

²² Георгиева, В. *Метатехнологии за мениджмънт на качеството на образование*. София, 2009., с. 87

²³ Р. Пипер, К. Рихтер. *Мениджмънт*. С, 1993

В третия параграф на втора глава са анализирани съдържателните характеристики на външното оценяване на училищната организация. Подчертано е, че както количествените, така и качествените показатели могат да бъдат ранжирани в различни скали. Количествените показатели могат да обхващат параметри като: брой на обучени лица; брой на прекъснали или напуснали ученици; брой на специалностите, класовете, учебните дисциплини, учебните часове; брой на персонала; брой на основните звена, брой на външните организации, с които кореспондира или се кооперира организацията; обща сума на бюджета на организацията, който е бил изразходван през предходната година и др. Количествените показатели доказват в определена степен, че в дадена институция се извършва определен вид дейност, без да могат да дадат представа за качеството на извършване на дейността.

Качествените показатели зависят от обекта на оценяване, т. е. от това дали става въпрос за оценяване на процес или резултат; на институцията, на обучаващ или обучаван. Възможно е крайната оценка да бъде резултат от оценяване на процеса и резултата в тяхното единство. Също така е важно да се отчетат особеностите на институцията /дали става въпрос за начално, основно, средно общообразователно училище, за гимназия с профилирана подготовка или за професионална гимназия/.

Съвременните качествени показатели за работата на едно училище могат да се структурират по най-различни начини в зависимост от акцентите в целите на оценяването. Възможно е по-общо или по-конкретно описание на всеки показател. В унисон с това Пл. Радев систематизира редица „инструменти“ за измерване качеството на учене и преподаване. Подобен поглед към изграждането на критерии за качество, но този път при неговото управление срещаме и при други автори. Например екипът на Л. И. Фишман, който диференцира няколко показателя за избраните от него пет критерия на управление на качеството на образование.

В четвърти параграф на втора глава е представен международният опит при изработване и прилагане на съвременни критерии и индикатори за външно оценяване на качеството. Проследен е процесът на утвърждаване на международни стратегии за оценяване.

Индикаторите, използвани от Статистическата служба на ЕС /Eurostat/, обхващат областите: контекст; регион; нетен коефициент на записване; продължаване на образованието след средна образователна степен; учители; съотношение учител/ученици и среден размер на паралелката; езикова компетентност. Индикатори за образователни постижения са например читателски компетентности /Reading literacy/ и читателски компетентности при четене с информативна и естетическа цел /Achievement in reading for literary experience and reading to acquire and use information/. Индикатори, характеризиращи икономическия контекст са разходи за образование, човешки ресурси в образователната система, индикатори, отчитащи състоянието на материалните и техническите ресурси. Индикатори за ресурсите, с които разполага дадена система са структура на учителската колегия /брой квалифицирани учители, професионално развитие на учителите/, съотношение учител/ученици, сграден фонд, брой ученици на един компютър и др.

Общата методология за изследване и развитие на качеството на образованието според глобалния проект „Образование за всички“ показва, че резултатите от образованието в определена образователна степен завистят както от технологията на преподаване и учене, така и от характеристиките на учениците. Прави впечатление също включването в представата за качество на резултатите от образованието и показател, свързан със социалните ползи - формирани житейски умения.

В различните съдържателни модели на оценяване на качеството на образование има вариации на избраните критерии, но във всички тях присъства необходимостта от оценяване на училищните организации от гледна точка на реализирането на съдържателните параметри и принципи на системата наречена Тотален мениджмънт на качеството. Тази система е базиса, основното ядро, от което се тръгва, за да се очертаят отделните модели, които по-детайлно или в по-общ план оформят системата от критерии за оценяване на образователните дейности, качеството на образование и училищната ефективност.

В този параграф на втора глава е характеризирана дейността на международни организации за външно оценяване на образоваността на учениците, както и моделите (национални и международни) и критериите за външно оценяване на постиженията на учениците в рамките на училищното обучение. Съвременна база за сравнение дават изследвания на организации и програми като TIMMS, TEDS, PIRLS, PISA. В дисертацията са описани основните цели и формата на тези проекти.

Факт е, че според критериите на международно признатите организации за външно оценяване учебните постижения на учениците в България през последното десетилетие не са на необходимото желано равнище. Трябва да се подчертае обаче, че става въпрос за безспорно важни индикатори за оценяване на резултатите от обучението, за диагностика на определени прояви на обучеността в определени области, но не и за критерии и индикатори за качество на процесите на образование в училищната организация, които имат по-общ характер. Критериите за ниво на обученост на учениците не би трябвало да изчерпват комплекса от критерии за външно оценяване на качеството, сред които трябва да има и такива, установяващи причините за ниските резултати от обучеността.

В тази част са описани и анализирани системи за външно оценяване на качеството в образователните организации в Европа. Основни насоки на съвместните действия на европейско ниво са постигането на „равновесие между творчество и контрол“ при прилагане на критерии и индикатори за качество и изискване за приоритет на вътрешната мотивация и самооценка, на изграждането на вътрешни системи за гарантиране на качеството и самооценка на напредъка при прилагане на набелязаните мерки. Проследено е как се осъществяват тези насоки в някои водещи образователни системи: Германия, Австрия, Холандия, Англия и др.

Анализът на европейските практики за оценяване на качеството в образователните организации и данните, посочени в доклада на Европейската комисия „Ключови данни за образованието в Европа“ /2012/ очертават няколко тенденции при прилагане на критериите и процедурите за външно оценяване. В много от страните в Европа се прилага процес на училищна оценка, която може да е вътрешна и/или

външна, а в много случаи е предвидено и индивидуално оценяване на учителите. Много европейски страни използват централно стандартизирани критерии за външно оценяване на училищата. Почти всички страни прилагат някаква форма на външно оценяване на училищата, резултатите от която стават публично известни с внедряването на информационните технологии. Най-често констатациите и изводите се публикуват редовно на интернет страницата на съответния орган, отговорен за външното оценяване или на уебсайта на Министерството на образованието .

В процеса на външно оценяване се използват данни от постиженията на учениците в учебната дейност- резултатите от централно провежданите изпити, както и от национални стандартизирани оценявания. Други възможни показатели, използвани за анализа, включват: успеха на учениците съгласно оценката на учителя; данните за напредъка на учениците в училище; резултатите на учениците в международни изследвания, както и, макар и по-рядко, резултатите на пазара на труда и нивото на удовлетвореност на ученика или родителя.

Европейският парламент и Европейският съвет препоръчват взаимодействие между страните на ЕС за управление и гарантиране на качеството на образованието, но не предписват определен специфичен, конкретен модел за постигането на тази цел, а предлагат критерии за систематичност на процеса и референтни индикатори, с чиято помощ могат да се разработят и прилагат мерки за управление и гарантиране на качество на национално и на институционално ниво.

В пети параграф на втора глава „Външно оценяване на качеството на училищното образование у нас“ са анализирани основните направления за управление на процесите на оценяване.

В отделните направления на мониторинга на качеството у нас все по разширяващо се значение има използването на критерии, индикатори и процеси за изготвяне на сравнителни анализи на качеството на образование в европейското образователно пространство. Например по критерии и индикатори на ЕС от нас се изискват данни за осигуряване на равен достъп до образование на деца със СОП или за ранно отпадане от училище и причините за това, или данни по критерии и показатели за професионалното ни образование, обучението в предприемачество и функционална грамотност и т.н.

В различните форми на външно оценяване, които се извършват у нас най-значимо място заема инспектирането. То е най-технологизираната и унифицирана форма на диагностика на отделни показатели за качество на образованието. Резултатите от него се документират в специална форма и са важни за бъдещи решения спрямо инспектираното лице или организация.

Отделно от тези основни направления на външно оценяване съществува контрол от най-различни други организации по нормативни изисквания за осигуряване на охранителни дейности, безопасна и здравословна училищна среда, противопожарна охрана, медицинско обслужване, работа с ученици с девиантно поведение, които са обект на разглеждане от специализирани институции и др. Критериите и показателите за тези проверки не подлежат на обсъждане от персонала на училището.

В схемата за външно оценяване е поставена дейността на бъдещия независим Национален инспекторат, който трябва да бъде създаден съобразно чл. 274 от новия ЗПУО и който трябва на основата на унифицирани критерии да инспектира училищата и по този начин да осигурява спазването на държавните образователни изисквания за качество на образование. Неговата оценка за силните страни в дейността на образователните институции, директора и педагогическите специалисти има функциите на национален контрол и би трябвало да констатира евентуални проблеми при осигуряването на равен достъп до качествено образование най-вече в задължителната за училищно обучение възраст в цялостната образователна система, включително и в предучилищна възраст. Освен това оформянето на оценки по единни критерии за качество на образованието ще позволи то да се финансира не само на основата на брой ученици, количество на свършената работа и някои условия, при които се извършва тя, но и на основата на постигнатото качество на работа на отделните училищни организации.

Направен е обширен SWOT анализ на процесите на използване на критерии за външно оценяване на училищните организации у нас като са очертани някои основни опасности, свързани със забавяне на процесите за независимо външно оценяване и обвързано с него предварително самооценяване. Например:

- Ако системата на финансиране на образованието продължава да не е обвързана с оценяване на качеството на извършваните образователни дейности и ефективността на използване на ресурсите, то тя ще продължава да бъде нестимулираща развитието на качествено нови стратегии, подходи и форми на образование;
- Ако не се обвържат съдържателно критерии за външно оценяване и самооценяване има опасност да се създадат две отделни системи за управление на качеството, между които могат да се породят противоречия и конфликти вместо сътрудничество и еднакви цели за прилагане на нови съвременни стратегии за усъвършенстване на качеството на образование;
- Ако не се координират дейностите на училищата, съответните общински звена по образование, социални дейности, младежки дейности, дейности по закрила на детето, с тези на местния бизнес не биха могли да се създадат процеси за използване на единни критерии и показатели за осигуряване на потенциалните нужди на пазара на труда през следващите години и няма да бъдат осъществени редица национални и европейски инициативи, например в контекста на стратегията „Европа 2020“;
- Ако не се изследва качествено мотивацията на училищните организации за прилагане на определени критерии и индикатори за външно оценяване, както и обвързаността му със самооценяването, и на тази основа се осъществят някои управленчески дейности съобразно изискванията на мениджмънта на промените, то ще се създадат проблеми и съпротива при внедряване на тези два иновационни процеса в редица училищни организации.

- Ако системата от критерии и индикатори за външно оценяване не се съобразява с доминиращите европейски критерии за качество на образование и тенденциите за неговото усъвършенстване, разработени в международни проекти в областта на управление на образованието, то ще се създадат противоречия с процесите за събиране на информация и сравнителни анализи на качеството на образование в европейското образователно пространство, към което принадлежим.

В последната част на този параграф е изследвано и анализирано мнение на респонденти за съдържанието и функциите на критериите за инспектиране от независима институция у нас /НИО/. Това изследване е логическо продължение на SWOT анализа. Чрез него се установяват основни нагласи на педагогическите специалисти /директори и учители/ за съдържателните и функционалните характеристики на външното оценяване съобразно ЗПУО и предвидените в него държавни образователни стандарти за инспектиране и за качество на образованието.

Това изследване е необходимо за подпомагане на процеса за дооформянето на концептуалната рамка от критерии и индикатори за оценяване на качеството на училищното образование, която в разработката на дисертационния труд беше започнала преди приемането на ЗПУО. Допълнителната работа във фокус-групите за очертаване на концепцията в ситуация на диалог, самата рамка и подлагането на модела за установяване на отношение към него се представя в трета глава.

За събиране на данни и изготвяне на обобщения за мнението на педагогически специалисти относно съдържанието и функциите на критериите за инспектиране от независима институция у нас е изготвена анкета от 21 въпроса. Основните акценти в нея са свързани с проучване доколко респондентите познават европейските критерии и индикатори за качество на образование, доколко следят новите законодателни инициативи за управление на качеството на образование у нас, доколко имат отношение към същността, значението и начина на осъществяване на самооценяването и дали то трябва да се обвързва с външното оценяване тип инспектиране.

Като цяло отговорите свързани с осведомеността на реципиентите за европейските критерии за качество на образованието показват големи разлики между директори и учители. Директорите считат, че са предимно осведомени, но учителите – не. Малка част от изследваните учители (14%) твърдят, че не са запознати с такива критерии, защото мислят, че единни критерии и индикатори за качество на образование в ЕС не са необходими. Но това не би трябвало да се възприема (въпреки малкия процент) като липса на проблем, защото други 40 % твърдят, че не са запознати на кое място е нашата образователна система по отделните европейски критерии за качество на образованието, защото според тях няма публичност за събираните данни.

Според изчислените проценти на отговорите в анкетата може да се твърди, че в наличната извадка:

- обсъждането по същество на промените с предприемането на нови стратегии за качество на образованието се забавя като

процес поради забавяне на приемане на закона и новите стандарти;

- оценяването от независим НИО се приема за полезно от всеки четвърти анкетиран, само ако се обвърже с финансирането на училищата, съобразно констатираното от него качество на работа;
- отношението към включване на мнението на родители и ученици при процесите на външно оценяване /въпреки европейската практика/ е противоречиво;
- много малка част от анкетиранияте приемат, че разширяването на обсега от лица и институции, които да участват във външното инспектиране от Националния инспекторат по образование (НИО) може да доведе до обективност на оценяването.

Въпреки противоречивите нагласи, с които се посреща създаването на механизъм на външно оценяване съобразно новите законодателни инициативи резултатите от изследването показват, че:

- по-голямата част от изследваните (както директори, така и учители) не са съгласни инспекторите за външно оценяване на училищата от независимия НИО да имат право да следят само за нарушения на нормативната уредба и да нямат право на оценки на качеството на образование, което се реализира в отделните училища;
- много голяма част от изследваните (както директори, така и учители) приемат, че външното оценяване на училищата от инспекторите на НИО трябва да става на основата на задълбочено и обективно сравняване на съответствието между изготвен от екип на училището доклад за предварително извършена самооценка и предварително събрания доказателствен материал за тази самооценка по определени критерии;
- много по - голямата част от изследваните (както директори, така и учители) не са съгласни при външното оценяване да се разработват и прилагат национално стандартизирани критерии, без да се взема пред вид самооценката на училищата;
- всички изследвани директори на училища и голяма част от учителите приемат, че критериите и индикаторите за външно оценяване на качеството на образование от Националния инспекторат по образование трябва да представляват едно ядро, което ще осигурява наличието на едни и същи критерии и индикатори за самооценяване във всяко едно училище по единна скала;
- всички изследвани директори на училища и голяма част от учителите приемат, че критериите и индикаторите за самооценяване трябва да съответстват в голяма степен на критериите и индикаторите за външно оценяване, но те са предназначени за измерване на собствения напредък на училището и затова голяма част от тях трябва да са специфични и самостоятелно избрани от неговия педагогически съвет, което означава, че в определени случаи критериите и индикаторите за самооценяване могат да надхвърлят съдържанието и направлението на оценяване от критериите на НИО;

- има противоречиви нагласи за това дали процесите на външно оценяване трябва да осигуряват публичност на резултатите от инспектирането;
- изключително голяма част от изследваните лица (както директори, така и учители) приемат, че критериите и показателите за външно оценяване от Националния инспекторат по образование трябва да са свързани с работата на училището като цяло, а не с диагностика на качеството на работа на отделните учители;
- изключително голяма част от изследваните лица (както директори, така и учители) приемат, че при външното оценяване от екипи на Националния инспекторат по образование не би трябвало да се прави оценка на качеството на работа на всеки един педагогически специалист поотделно, а на качеството на образование, което училището като цяло предоставя. Диференцираната оценка на учителите според 86% от извадката трябва да бъде обект на други процедури.

Известна част от въпросите в анкетата са свързани с това дали критериите за външно оценяване трябва да включват и процеси на управлението на качеството на образование, които до този момент не са били основни в инспектирането на училищата от РУО (бивше РИО). Отговорите показват положителна тенденция за развитие на нагласите. Над 50% от анкетираните лица мислят, че външното оценяване трябва да установи дали :

- планирането на дейностите в училищната организация се основава на изследване на потребностите и очакванията на заинтересованите страни;
- осигуряването на качеството на образование се управлява чрез делегиране на определени отговорности на отделни екипи и звена от цялостната структура на организацията, а не само от отделни лица;
- отделните процеси в училищната среда се контролират с подходящи индикатори и се обсъждат редовно в подходящи звена на училищната организация;
- се предприемат редовно действия за корекции в съответните звена на училищната организация след получаване на недостатъчно задоволителни резултати от самооценяването;
- има съответствие /или несъответствие/ на оценката на потребители и самооценката на персонала по дадени критерии и на основата на това се изготвя обобщение за нивото на качество на образователните услуги;
- се изчислява индекс на качеството на работа в училищната организация на основата на отношението между външно оценяване и самооценяване.

Трета глава: Дизайн и апробация на система от критерии за външно оценяване

В тази глава са представени резултатите от емпиричната част на изследването, които осигуряват изпълнението на планираните четвърта и пета задача в дисертационния труд. Тя обхваща няколко подраздела: обща характеристика на емпиричното изследване – насоченост, обхват,

етапи, методология и инструментариум; определяне на съдържанието и структурата от основните области и критерии за оценка на качеството на образование; проучване на рейтинговия индекс на критериите и индикаторите за оценяване на качеството; изследване на критериите по рейтинги „самооценяване – външно оценяване; индекс на качество с използване на съотношението „външно-вътрешно оценяване“.

За определяне на съдържанието и структурата от основни области и критерии за оценка на качеството на образование се използват направените обобщения и изводи в първите две глави на дисертационния труд. Идеите за концептуална рамка от критерии за оценяване на училищната организация, които да отговарят на съвременното разбиране в европейското образователно пространство за добро качество на образование се подлагат на анализи и дискусии в рамките на фокус-групи, в които са подбрани директори на училища и учители с доказан опит в своята професия и доказано добро ниво на качество на работа.

Въз основа на анализите за възможни и необходими съвременни критерии и показатели за оценяване на училищните организации и изказаните конкретни мнения по време на работа на фокус-групите се очертават пет основни области и възможни критерии и индикатори към тях, които да се използват при външно оценяване на училищната организация. Подчертан е стремежът да се осъществи подбор на критериите като се спазват принципите за:

- валидност (да се осигури съвкупност от целесъобразност, целенасоченост, конкретност, репрезентативност на индикаторите в структурата на критериите и критерии в структурата на отделните области на постигане на качеството);
- функционалност на критериите и индикаторите (да се осигури съвкупност от широта и дълбочина на оценяването, резултативност, оперативност, технологичност, съдържателност);
- структурираност (да се осигури съвкупност от подреденост и свързаност на критериите и индикаторите в ясен за субекта на оценяване дизайн, като се избягва многократно присъствие на близки по съдържание индикатори в различни области и критерии за оценяване).

Съдържанието на разработената по този начин рамка от критерии и индикатори за оценяване на училищната организация обхваща 5 последователно представени в обща структура основни области /раздели на рамката/, 16 конкретизиращи ги критерия и 149 индикатора, които могат да бъдат използвани за доказателствен материал при оценяването на различните направления на работа /табл.1/.

Дизайнът на рамката включва отделни индекси, например: раздел 1 - R1; критерий 1 към раздел 1-R1K1; индикатор 1 към критерий 1 в раздел 1 - R1K1I1 и т.н.

Индекси	Основни раздели в рамката за оценяване на качеството и прилежащите им критерии	Брой индикатори към критериите
R1	Раздел 1. Политики на управление на училището. Училищен климат	
R1K1	1.Училищен мениджмънт- планиране, организиране и контрол в училищната организация.	15 инд..
R1K2	2.Образователна среда и училищна култура. Подкрепа на образователното и личностно развитие на учениците.	19 инд..
R1K3	3.Взаимодействие със социалната среда- вътрешна и външна комуникация, маркетингова дейност.	18 инд..
R2	Раздел 2: Качество на процеса на обучение / преподаване и учене	
R2K1	4.Планиране и предварителна подготовка за учебната дейност	3 инд..
R2K2	5.Качество на процеса на преподаване	15 инд..
R2K3	6.Качество на процеса на учене	6 инд..
R2K4	7.Оценяване и самооценяване	7 инд..
R3	Раздел 3: Резултати и постижения	
R3K1	8.Резултати на училището	9 инд..
R3K2	9.Постигания и напредък на учениците	5 инд..
R4	Раздел 4: Квалификация, професионално развитие, лидерство	
R4K1	10.Планиране, подбор и развитие на персонала	8 инд..
R4K2	11.Квалификация, кариерно развитие и израстване	8 инд..
R4K3	12.Стимулиране на персонала за иновации и за създаване и популяризиране на добри практики	8 инд..
R4K4	13.Лидерство	5 инд..
R5	Раздел 5: Управление на финансовите и материални ресурси	
R5K1	14.Управление на финансовите ресурси	3 инд..
R5K2	15.Материално-техническа база и условия за реализация на учебно-възпитателния процес	14 инд..
R5K3	16.Материално осигуряване на извънкласни и извънучилищни дейности	6 инд..

Таблица №1: Рамка от критерии за оценяване на училищната организация

Обект на изследователски интерес в третата част на трета глава е отчитане на отношението на главните участници в образователния процес /директори и учители/ към така очертаната примерна рамка. Проведена е анкета „Рейтингов индекс на разделите, критериите и индикаторите за външно оценяване и самооценяване“. В изследването участват общо 121 респонденти - 73 директори на училища и 48 учители. В проучването са включени педагогически специалисти от различни по вид училища – основни и средни училища, профилирани гимназии и специални училища. Участниците са от различни населени места – голям, малък, средно голям град и село.

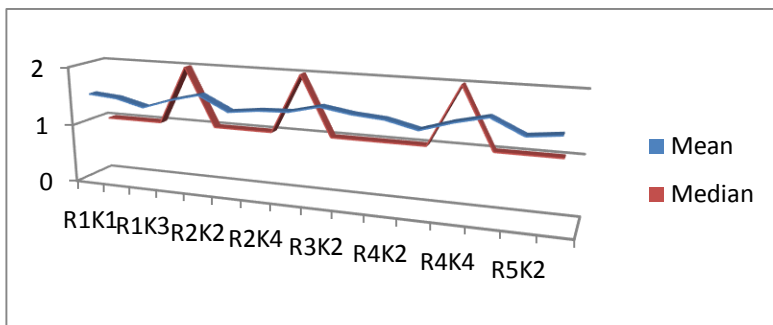
Степента на важност на разделите, критериите и индикаторите е определена чрез изчисляване на техния рейтингов индекс. С цел да се установи и сравни има ли статистически значима разлика в мненията на двете групи анкетирани лица /директори и учители/ са използвани математико-статистически методи. Разпределенията по раздели, критерии и индикатори са илюстрирани с графики отделно за директори, учители и общо. Направен е подробен анализ и тълкуване на резултатите за всеки един раздел и критерий.

Анализът на рейтинговия индекс на разделите, критериите и индикаторите за оценяване на училищната организация е основание да се направят някои изводи:

- Петте раздела с критерии изчерпват областите от дейност на училището, които трябва да подлежат на самооценяване и външно оценяване;
- Всички 16 критерия, групирани в петте раздела са значими и целесъобразни според мнението на изследваните директори и учители, което дава основание те да бъдат използвани като рамка за оценяване на училищната организация;
- Няма категорично единомислие на директори и учители по отношение прилагането на индикаторите по отделни критерии;
- Някои от индикаторите получават ниско или нулево одобрение и от двете групи анкетирани лица и затова би трябвало в бъдеще този проблем за процесите на външно оценяване и самооценяване на качеството на образование съобразно признатите за качество на образование индикатори в отделни модели на европейското образователно пространство да се анализира допълнително;
- Някои от индикаторите се сочат като подходящи само за процеси на самооценяване, някои от индикаторите се приемат като подходящи както за самооценяване, така и за външно оценяване, а малка част от индикаторите се сочат като подходящи само за външно оценяване.

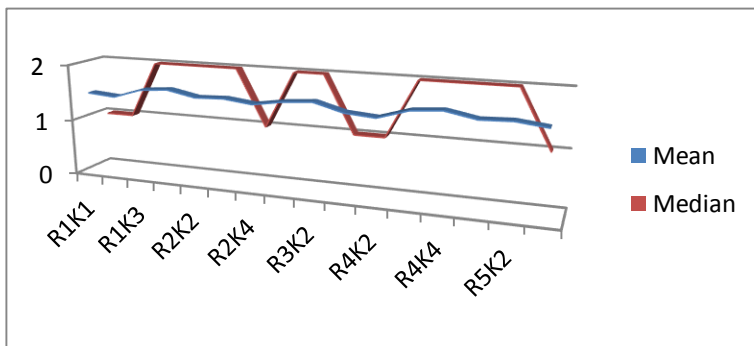
За да се провери целесъобразността на употребата на критериите както при външно оценяване, така и при самооценяване се изследва и една друга страна, а именно връзката, съотношението „самооценяване – външно оценяване“. Проведена бе анкета „Рейтинги самооценяване – външно оценяване“.

Резултатите на директорите при това изследване са илюстрирани на следващите графики /фиг. 4 и фиг. 5/.

Фигура №4. Рейтинг на функция „Самооценяване“ при директори

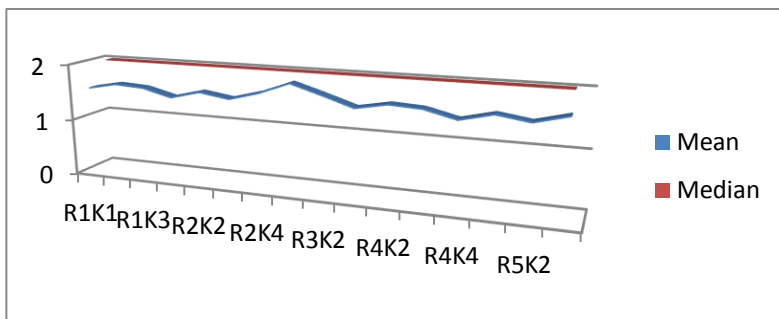
Би могло да се направи извода, че респондентите придават изключителна важност на компонентите – критериите за самооценяване.

Фигура № 5 Рейтинг на функция „Външно оценяване“ при директори

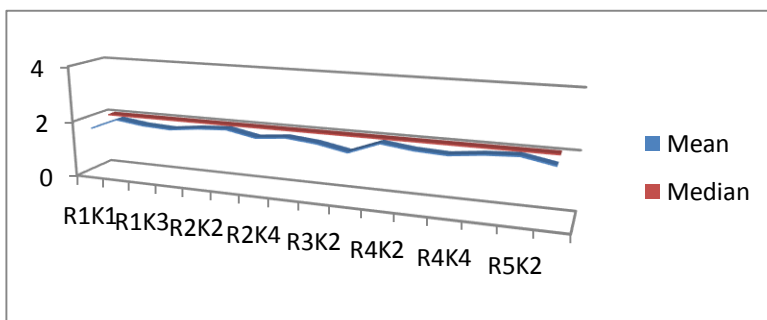
Стойностите около 1,6 показват, че част от анкетираните лица, за позициите R1K3, R1K4, R2K1, R2K2, R2K4, R3K1, R4K2, R4K3, R4K4, R5K1, R5K3 са посочили Ранг 2 "важен". Значенията - средните аритметични по позициите R1K1 и R1K2 медиана 1, показват, че анкетираните лица са оценили изпълнението по тези позиции с Ранг 1, "изключително важен".

Резултатите на учителите при самооценяване и външно оценяване са показани на следващите графики /фиг. 6 и фиг. 7/.

Фигура № 6 Рейтинг на функция „Самооценяване“ при учители

Стойностите се доближават до медианата – 2. Това показва, че почти всички анкетирани лица са придали важно значение на всяка една от променливите.

Фигура № 7 Рейтинг на функция „Външно оценяване“ при учители

Стойностите около 2 показват, че анкетираните лица са оценили важноста на критериите с Ранг 2 „важен“. Доверителните интервали на изчислените средни стойности на променливите от извадката показват, че средната стойност за всяка една от тези променливи в популацията - μ попада в обхвата на тези стойности /интервалите съдържат истинската средна аритметична стойност на популацията/.

Анализът на резултати от изследването „Рейтинги самооценяване – външно оценяване“ показва, че:

- директори и учители определят като „изключително важен“ и „важен“ всеки един от критериите за процеси на външно оценяване;
- директори и учители определят като „важен“ и „изключително важен“ критериите и за процеси на самооценяване;
- директорите и учителите не определят като маловажен нито един от критериите както за процеси на самооценяване, така и за процеси на външно оценяване

Изследването показва някои съществени различия между нагласите на директори и учители при определяне на това кои индикатори трябва да останат в рамките на процеса на инспектиране и кои трябва да са в групата на самооценяването. Тези различия са описани в дисертационния труд. Като напълно подходящи и полезни за външно оценяване тип инспектиране се приемат индикатори посочени в таблица 2:

Индекс	Индикатори за процеси на външно оценяване от НИО
R1K1I2	Стратегията и плановете отразяват държавната и регионалната образователна политика
R1K1I3	Налице са разработени и утвърдени училищни учебни планове, учебни програми, годишни разпределения на учебния материал, инструктажи и др..
R1K1I5	Разработени са приложими правилници за дейността на институцията съобразно нейната специфика и законовите изисквания
R1K1I10	Контролната дейност на училищното ръководство е планирана и се реализира чрез прозрачен и адекватен на спецификата на институцията инструментариум
R1K1I15	Участие в национални, европейски и други международни програми и проекти, разработване на училищни проекти
R1K2I1	Наличие на работещи механизми за адаптиране на ученика към училищната среда
R1K2I6	Разработена и внедрена система за превенция на насилието и агресията сред децата и учениците, известна и на родителите
R1K2I7	Разработена е система от мерки за превенция на отпадането от училище на ученици в задължителна училищна възраст
R1K2I14	Изградена е система за професионално ориентиране на учениците и кариерното им развитие
R1K2I19	Работа в мултидисциплинарен екип /между учителите, педагогическия съветник, социален работник и др./ за подкрепа на личностното развитие на учениците в отговор на техни актуални потребности
R1K3I12	Представяне на дейността на образователната институция пред обществеността и популяризиране на успехите на учениците и педагогическите специалисти в различни области
R1K3I14	Сътрудничество с висши училища за разработване на учебни програми
R1K3I18	Поддържане на актуален училищен уеб сайт
R2K1I2	Разработени и утвърдени тематични планове на учебния материал, съобразени с ДОС и учебния план на училището
R2K2I13	Включване на учениците в проектна дейност и груповата работа

R2K2I15	Умение за работа с ученици със специални образователни потребности
R2K3I5	Формиране на ключовите компетентности
R2K4I1	Спазване на ДООИ за оценяване на резултатите от обучението
R2K4I2	Ритмичност на оценяването
R2K4I5	Обективно и безпристрастно оценяване.
R3K1I3	Съизмерими резултати от вътрешното и външното оценяване
R3K1I4	Резултати от състезания, олимпиади, конкурси и др.
R3K1I5	Наличие на анализ на данните на постиженията в училище и предприемане на мерки за подобряване на резултатите
R3K2I2	Резултати от външни оценявания
R3K2I4	Резултати от участия в състезания, олимпиади, конкурси и др.
R4K1I1	Наличие на ясна политика, съдържаща обективни критерии за назначаване, съкращаване, възнаграждение на персонала
R4K1I7	Подборът и назначаването на учителите е в съответствие със законовите изисквания за заемането на длъжността и с норматива на преподавателска заетост, определен в ДООС
R4K1I8	Броят на учителите отговаря на нуждите на училището и осигурява качество на образованието при оптимално изразходване на финансовите средства
R4K2I1	Разработени правила за участие в квалификационни дейности, организирани от външни организации
R4K3I7	Обмен на добри практики между училища
R5K1I2	Създадена и въведена система за финансово управление и контрол
R5K1I3	Осъществяване на финансовото управление и контрол при спазване на принципите за законосъобразност, целесъобразност и прозрачност
R5K2I1	Обновяване, модернизиране и опазване на материално-техническата база
R5K2I8	Функционално работно място на учителя- осигурен постоянен достъп до интернет и до актуална научна и педагогическа литература
R5K2I14	Осигурени съвременни интерактивни технологии, продукти и устройства /компютри, мултимедийни устройства, офис-оборудване/
R5K3I3	Наличие на училищен сайт с актуална информация за всички потребители
R5K3I6	Финансиране на дейности за участието на ученици в състезания извън училище

Таблица №2. Индикатори за процеси на външно оценяване от НИО

Много по-голяма част от индикаторите, които са включени в рамката за оценяване, се приемат като индикатори преди всичко за самооценяване, използването, на които обаче би трябвало да се инспектира от НИО. Това означава, че в рамките на външното оценяване училището трябва да има готовност да приложи доказателства, че се е самооценявало периодично по тези индикатори на основата на определени факти и постижения и е определяло стратегии за подобряването на работа в тези области ако самооценката е показала незадоволителни резултати. Някои от тези индикатори са поместени в таблица 3.

Индекси	Индикатори за периодично самооценяване, доказателства, за които трябва да бъдат представени при външно оценяване
R1K1I14	Създадена е работеща система за регулярна самооценка на качеството образователни услуги, включваща мненията на ученици, родители, учители и външни партньори
R1K3I2	Налице са канали на комуникация и взаимодействие между учители, ученици, родители и ръководството на образователната институция
R1K3I5	Наличие на училищен информационен център
R1K3I10	Участие в публично-частно партньорство за реализиране на дейности, проекти, насочени към постигане на определени цели на училищната организация
R1K3I11	Създаване на партньорски мрежи с неправителствени организации, асоциации и др.
R1K3I13	Активиране и участие на бизнеса и на гражданското общество в училищните политики и във всички училищни дейности
R2K2I10	Прилагане на диференциран подход според равнището на справяне на учениците
R2K2I14	Използване на иновативни практики в обучението
R2K4I3	Използване на ефективни и разнообразни форми на проверка и оценка.
R2K4I4	Разясняване на критериите и мотивиране на оценката.
R3K1I8	Измерване и отчитане на оценката за учениците от страна на приемни училища и бизнеса
R3K1I9	Работа върху имиджа на училището в общността
R3K2I5	Социална активност на учениците
R4K1I3	Разписани и съблюдавани вътрешни правила за определяне на работната заплата
R4K1I4	Наличие на механизъм за атестиране с възможност за вътрешно диференциране
R4K2I3	Наличие на механизми за обмяна на информацията между членовете на колектива-работа в мрежа

R4K2I4	Наставничество и методическа подкрепа към новопостъпилите млади учители
R4K2I5	Участие на педагогически специалисти в извънучилищни работни групи и екипи, работа по проекти
R4K2I6	Обмен на добри практики с цел поддържаща квалификация, форми за професионална подкрепа и развитие - супервизия; екипи за методически разработки; експертни групи.
R4K2I7	Форми за повишаване на квалификацията и сертифициране на придобитата нова компетентност -магистърски програми; следдипломни квалификации; мобилност; учебни визити и др.
R4K3I6	Проучен и адаптиран чужд опит
R4K3I8	Популяризиране на добрите практики в професионални и други издания и образователни форуми
R5K3I1	Издаване на училищен вестник и други информационни средства /постери, дипляни, брошури и др./
R5K3I2	Училищни електронни информационни средства

Таблица №3. Индикатори за периодично самооценяване, доказателства, за които трябва да бъдат представени при външно оценяване

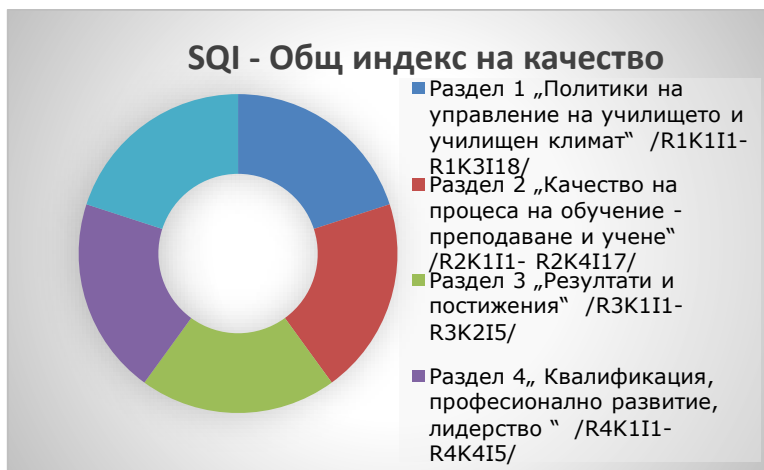
С цел да се изследва на практика възможно приложение на конструираната рамка от критерии за външно и вътрешно оценяване е проведена апробация на метод за изчисляване на индекс на качество в две отделни училища / ОУ "Христо Смирненски" гр. Хасково и СУ "Любен Каравелов" гр. Димитровград/. Процедурата включва три основни етапа.

Първи етап. Участниците в апробацията на метода /педагози в рамките на една група и родители, в друга група/ изразяват мнение дали училището притежава описаните характеристики от критериите с помощта на седембалната скала на Лайкерт „напълно съгласен – напълно несъгласен“. Педагогическите специалисти попълват анкетна карта, в която са разгледани 16 критерия с функция „самооценяване“, а родителите – критериите с функция „външно оценяване“. Тези критерии образуват петте детерминанти, съответстващи на критериите за оценяване на качеството в петте раздела на модела, а получената от тяхното прилагане оценка съставлява общия индекс на качество - SQI /фигура 8/.

Втори етап. При всеки от детерминантите се отчита частен индекс на качеството /ЧИК/, в който участват две части оценката от външното оценяване /от родители/ и една част оценката от самооценяването /от педагогическите специалисти/. Получените значения се осредняват и се изчислява общ коефициент на качеството SQI /Statistical quality index/, т.е. SQI е средна величина. Максималният индекс за качество е 7. Като успешен резултат се приема индекс на качество от 5 до 7. Удовлетворителен резултат има при индекс на качество от 3 до 5. Неудовлетворителен резултат е този с индекс на качество под 3.

Трети етап. Резултатите на двете групи - „Самооценяване“- от

педагогически специалисти и „Външно оценяване “- от родители се обобщават в Таблица „Глобален коефициент на качеството SQI“. Разпределенията се получават чрез статистически пакет SPSS13 и Excel 2010, подробно описани в дисертационния труд. Резултатите от вариационния анализ се представят поотделно за изследваните училищни организации, за да могат да бъдат анализирани поотделно и сравнявани един с друг.

Фигура №8 Компоненти на оценяването за изчисляване на общия коефициент на качество на образованието в училищната организация

Проучването, извършено в ОУ “Христо Смирненски” гр. Хасково и СУ “Любен Каравелов” гр. Димитровград във връзка с прилагане критериите за оценка на качеството в училищната организация показва различни резултати на частните и общите индекси на качеството.

При ОУ “Христо Смирненски” образователната дейност, измерена чрез SQI е **5,6**. Този резултат се дължи на високите оценки по критериите и на това, че резултатът от външното оценяване на училището от страна на родителите превишава нивото на самооценяването от страна на педагогическите специалисти, работещи в него. Според SQI като цяло дейностите в него се определят като успешни или с добро качество. Посоката на анализа при това значение на SQI е в поддържане на нивото на качеството и търсене на възможности за подобрене на качеството на дейностите по раздели и критерии там, където изчисленият ЧИК е незадоволителен.

При СУ “Любен Каравелов” образователната дейност, измерена чрез ключовия показател SQI е **5,1**. Това се дължи на малко пониските индекси по критериите и на това, че резултатът от самооценяването превишава външната оценка. Училищните дейности като цяло се оценяват като задоволителни и дори успешни /по стандартната методика/. Но анализът на показателите в получената

таблица би трябвало да буди тревога, защото при тринадесет от критериите самооценяването превишава външното оценяване. Това определя по-нисък коефициент на качеството за тези критерии и от своя страна налага анализ на причините за този резултат от страна на педагогическия колектив.

По – важните изводи, получени от изследването в двете училища са следните:

- Критериите и индикаторите за външно и вътрешно оценяване представляват инструмент за измерване на качеството в училищната организация. Липсата или недостатъчността на един или повече от измерителите е сигнал за съществуване на проблем, което поражда необходимостта от анализ и последващи действия;
- Всеки един раздел е „отговорен“ за измерването на определен тип отношения във вътрешната среда на организацията или между организацията и външната среда. Критериите и индикаторите от рамката са както измерители, така и характеристики /фактори/ на качеството, които трябва да бъдат налични през цялото време.
- Разработената рамка може да бъде инструмент за SWOT анализ чрез измерените ЧИК на критериите като фактори за определяне на силните и слабите страни от дейността на организацията.
- Чрез ЧИК на критериите и разделите се измерват системните отклонения. Стойностите на ЧИК и SQI, по – малки от желаните могат да се разглеждат като еквивалент на отклонение от предварително зададените стойности, съответстващи на стабилността /номинала/ на процеса. Този анализ може да се използва като част от цикъла PDCA /планиране, изпълнение, проверка, действие/ в етапа на идентифициране на целите за подобрения.

xxx

В заключението на дисертационния труд се прави извода, че в световен мащаб в настоящия момент с успех се прилагат аналитични и експертни методи за оценка на качеството в училищното образование, но българската образователна система изостава от тези процеси на оценяване на образованието. Подчертава се извода, че разгледаните в литературния обзор научни изследвания и практически модели, съществуващи в европейските страни могат да се използват като фундамент по въпросите за външно оценяване на училището като специфична организация. Необходимо е обаче те да се адаптират към традициите, особеностите и реалността на българското образование.

Училищна организация, която може да дефинира, да измери, да оцени и достигне желано качество, е в състояние да печели и поддържа силно конкурентно предимство. Процесът на подобряване на качеството обаче би трябвало да се приема като систематичен метод на развитие на образователните дейности в цялостната училищна среда при условие, че те са базирани на разбираемите нужди на комплекса от потребители и техните приемливи очаквания, както и ако процесът на оценяване и осигуряване на качеството въвлъча целия персонал на училището, а не само неговия управленчески екип.

Направеният в дисертационен труд анализ показва, че моделите за външно оценяване на училищните организации в европейското

образователно пространство се различават един от друг, но в основата на подбора на критерии за всички тях стоят принципите на концепцията за Тотален мениджмънт на качеството /TQM/, която изисква постигане на процесен подход в оценяването и мониторинга като цяло, лидерство не само в рамките на формално назначения управленчески екип, а цялостно усъвършенстване на организационната и управленческа култура за въвличане на персонала в осигуряването на качеството, стратегическо планиране на цялостна многоаспектна политика по отношение на подобряване на качеството, оценяване и самооценяване на основата на факти и доказателства, определяне на показатели за качество с фокус върху комплекса от потребители, оценяване на резултати както за учениците и другите потребители на образователните услуги на институцията, така и за комфорта, микроклимата и организационната култура на самото училище.

Засилването на интереса през последните години към изследване на условията за ефективност на общообразователната подготовка, ефикасност в работата на училищата и осигуряване на качество, което да позволява мобилност на европейските граждани и постигане на желаното европейско качество на живот, икономика и благосъстояние изисква създаването на общи усилия за постигане на качеството и в задължителната за училищно обучение възраст, подобни на тези, които осигурява Европейската мрежа за гарантиране на качеството (EQAVET) в системата на професионалната подготовка.

Външното оценяване на качеството на образование в европейските училища (особено в тези, които обучават ученици до 16 годишна възраст) постепенно започва да включва масово не само резултатите от обучението, но и наличието на постоянство в ежедневно работата, процесите на решаване на проблеми в образователната дейност, начина на усъвършенстване на човешките ресурси, развиването на нови образователни услуги и непрекъснато оценяване на постигнатото чрез система на вътрешно оценяване (самооценяване).

Освен това основните училищни постижения се разбират не само като компетентност на учениците по отношение на съдържанието на учебния материал и ядрото от усвоена информация, а като система от ключови компетентности, където се отчитат уменията за практическо приложение на знанията, функционалната грамотност, обществени и граждански компетентности.

Резултатите от образованието през призмата на осемте основни за Европейската референтна рамка ключови компетентности включват както необходимост от оценяване, така и работа върху формиране на умения у учениците за съдействие и партньорство с учителя. То се изразява не просто в дисциплинираност и асертивно поведение, а и в умения на учениците за планиране, анализиране, контролиране, участие в и ръководство на проекти, управление на промени, справяне с конфликти, лидерски умения, умения за предприемачество, оценка и поемане на риск и отговорност, умения за работа в екип, управление на времето, дигитална компетентност, умения за водене на преговори, презентационен опит на намерения и постижения и др.

Всичко това изисква поглед върху нивото на комуникации учител-ученици, ученици - ученици и учител- родители и оценяване на микроклимата в училище, организационната култура, начина на делово

и неформално общуване и естествено, включване на нови критерии за образователни постижения от гледна точка на процесуалния подход.

В рамките на изследването се очертават някои основни проблеми на настоящата ситуация у нас и въвеждането на нова система на оценяване на училищните организации съобразно новите държавни образователни изисквания за качество на образованието. Съобразно тях се очертават и някои препоръки за нови дейности и насоки на работа, а именно:

- Определянето на политиката и целите на организацията при прилаганите в практиката на настоящия момент стратегии и критерии за оценяване най-често не обхваща всички глобални насоки за установяване, поддържане и усъвършенстване на качеството съобразно съвременните изисквания на TQM. Липсва система за определяне на потребностите и очакванията на спектъра от потребители на училището и на тази основа подбор на критерии и индикатори за самооценяване и външно оценяване, разработване на анализи при евентуално разминаване на оценките и приоритетите в разбирането за качество на образованието и т.н. С дисертационното изследване се доказва все още негативно отношение към допускане на родителите като партньори на училището в учебно-възпитателния процес и слаб интерес за повишаване на маркетинговата култура на педагогическия персонал като цяло, което изисква много сериозна квалификационна дейност за формиране на умения за нова комуникационна политика на училището спрямо потребителите на неговите образователни услуги.
- До този момент в практиката липсва система за външно оценяване на дейности, свързани с личностното усъвършенстване на учениците и реализирането на допълнителни обучения, например за екологично, правно, икономическо и гражданско или за мотивиращо обучение, както и свързано с познания за различните професии в различните сектори на обществения живот; инициативи, свързани с дуалното образование, познание на възможностите за реализация, давани чрез местния бизнес и пр. Това изисква повишаване на педагогическата култура на учителите по отношение на изграждане на съдържанието на този тип обучения чрез предстоящите квалификационни форми и по отношение на индикаторите за оценяване на тези направления на качеството на образование ;
- В системата за външно оценяване не се отчита начина на разпределяне на задълженията, необходими за достигане на необходимото качество така, че това да бъде предмет на дейност на целия персонал и отделни екипи (например методическите объединения). А резултатите от изследването показват, че все още критерии и индикатори за екипност и децентрализация на управлението в рамките на училищната среда се посрещат с недоверие за значимост и имат нисък рейтинг спрямо други критерии за качество на работа. Необходимо е да се преодоляват тези нагласи чрез задължително присъствие на индикатори в самооценяването, които обективно да показват наличие или липса на екипност и демократичен стил на управление.
- Липсва процесен подход за установяване на ефективността на всеки процес, който е значим за достигане на целите в областта на

качеството и на тази основа липсва приемане на индикатори, позволяващи да се определи качеството на работа в рамките на всеки отделен процес, а не само резултатите от него. В това отношение използването на много от индикаторите от конструираната в изследването рамка за външно оценяване може да бъде от полза за промяна на отношението към процесния подход в управлението на качеството.

- На този етап външната оценка не се използва от органите за управление на образованието за популяризиране на постиженията на училищата и за получаване на коефициент за качество, който да осигурява допълнителни субсидии. Свързана до голяма степен с това е и липсата на възможност за ранжиране на училищата по техния рейтинг съобразно получената оценка от външно оценяване на качеството му и съответно на тази основа липсва стимулиране за осъществяване на бенчмаркинг.
- Засега обект на контрол и оценяване в повечето случаи е изпълнението на училищното законодателство, на нормативните документи, планирането, училищната документация – важни аспекти за дейността на училището като цяло, но далеч не изчерпващи индикаторите за нейната ефективност. Липсват критерии и индикатори за оценяване на училищата не само от потребители, но и от обществеността съобразно ЗАКОН за пряко участие на гражданите в държавната власт и местното самоуправление (например използване на местни граждански инициативи, подписки, общи събрания на населението по инициатива на общината). Затова формирането на обществените съвети за образование трябва да бъде много внимателно регулиран процес, който реално, а не формално да разшири спектъра от контактни групи на училището.
- Не са установени твърди изисквания за ритмичността, цикличността и честотата на контрола и оценяването на дейността на училището, както и критерии и показатели за установяване наличието и ефективността на последващите стимулиращи или санкциониращи процедури и това трябва да бъде преодоляно в новите нормативни актове, които би трябвало да излязат съобразно изискванията на ЗПУО. Би трябвало да се засили вниманието към оценяване на работата на училището с родители – консултативна дейност, обучение, партньорство, както и с работата на ученическите съвети и реализиране на различни нива на ученическо самоуправление.
- Липсва системно отчитане на дейността на училището по отношение на отпадане на учениците от училище, както и общински критерии и строго определени цялостни индикатори за перманентно оценяване на реалното присъствие на децата в училище и пълноценното им участие в учебния процес, макар че по някои показатели се провеждат наблюдения и се водят отчети за пълняемост на паралелките, движение на учениците, неизвинени отсъствия и др. Липсва и системно отчитане за работата на училището с надарени деца и за диференциране на съдържанието и условията за работа с учениците съобразно техните специфични и интереси и потребности. Така че обект на външно оценяване трябва да бъдат не само училищата, но и органи и институции, които пряко наблюдават

основните процеси за осигуряване на равен достъп до качествено образование.

- Необходимо е да се преосмисли инструкцията в наредба № 16, алинея 1 и 3 както и чл. 17, където би трябвало да се отрази необходимостта от взаимната обвързаност между критерии за външно оценяване и самооценяване

Приноси на дисертационното изследване:

1. На основата на съдържателен анализ на литературни източници са обобщени основни принципи и съдържателни характеристики на приложение на концепцията за Тотален мениджмънт на качеството при оценяване на работата на училищните институции по посока постигане и развитие на качеството на образование, което те реализират.
2. Направен е сравнителен анализ на редица модели за оценяване на качеството и ефективността на образователни системи в европейски страни и са изведени обобщения за доминиращи варианти на оценяване и най-широко приетите характеристики на разбирането за европейско качество на училищното образование в общообразователната подготовка.
3. Направен е SWOT анализ на състоянието на прилагане на критерии и индикатори за външно оценяване в българската образователна система на този етап и са систематизирани проблеми на подбора на критерии и процедури за оценяване на училищното образование в задължителната за училищно обучение възраст.
4. Обоснован е нов подход към външното оценяване на училищната организация съобразно основните съвременни направления за повишаване на качеството на образование и причинно-следствените връзки между съдържанието на самооценяването и независимото външно инспектиране.
5. Определени са основните области на оценяване на съвременното качество на образование и най-значимите критерии, които изграждат дизайн на тези направления на работа на училищните организации.
6. Изградена и подложена на оценка от директори и учители е концептуална рамка от пет основни раздела, 16 критерия и 149 индикатора, с доказана значимост и приложимост в процедури не само на външно оценяване на училищната организация, но и при нейното самооценяване.
7. Адаптирана за българската практика и апробирана е методика за изчисляване на статистически значим общ коефициент на качеството на основата на прилагане на критерии и процедури за външно и вътрешно оценяване на училищната организация и обосноваване на нейното приложение както за усъвършенстване на качеството в отделни области на работа на училището, така и за евентуален бенчмаркинг с други подобни на него училищни организации, доказали по-висок общ коефициент на качество.

Научни публикации във връзка с дисертационния труд:

1. Студия на тема „Функции на мониторинга на проектната дейност при оценяване на училищната организация“ в Годишник на ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград, 2014.
2. Доклад на тема „Оценяване на процесите за кариерно ориентиране в училищното образование“; Университетска научна конференция, тематично направление „Педагогически и хуманитарни науки“; 3-4 юли 2014 г., гр. Велико Търново.
3. Доклад на тема „Ефективното училище – развитие на идеята, характеристики и етапи за осъществяване“; Национална конференция с международно участие “Образователни технологии 2014”, Технически Университет – София, Инженерно-педагогически факултет – Сливен, Съюз на учените в България, Научно технически съюзи – Сливен, Национална асоциация за професионална подготовка и квалификация; 12-14 .09. 2014 г., гр. Каварна.
4. Доклад на тема „Сравнителен анализ на концепцията, инструментариума и процедурите за оценяване на четивната грамотност от Programme for International Student Assessment (PISA) и от националното външно оценяване на учениците“, Университетска научна конференция, тематично направление „Педагогика и психология“; 24-25. 10. 2014 г., гр. Русе. <http://conf.uni-ruse.bg/bq/?cmd=dPage&pid=sns-proc14>
5. Доклад на тема „Критерии за оценка на училището от учениците“ - Criteria for evaluation of school by the students, „KNOWLEDGE – CAPITAL OF THE FUTURE“, Conference_IMZ_Solun /Шеста международна научна конференция, 2-4 октомври 2015г., Солун/.